

УДК 378.6:37(477.53)“1921/1930”:[37.015.31:2-42]
DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.23.183240>

ВІТАЛІЙ МІРОШНИЧЕНКО

ORCID ID 0000-0002-1523-9650

Полтавський інститут бізнесу «МНТУ»

РЕЛІГІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ВИХОВАННЯ У ПРАЦЯХ ВИКЛАДАЧІВ ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена концептуальному аналізу релігійно-педагогічних ідей виховання, що представлені у творчій спадщині викладачів Полтавського інституту народної освіти М. І. Сагарди, І. Я. Чаленка та В. О. Пархоменка.

Ключові слова: християнство; виховання; Полтавський інститут народної освіти; морально-психологічний тип християнина; виховний ідеал

Постановка проблеми. Фахова підготовка майбутніх учителів не обмежується винятково засвоєнням необхідних знань і педагогічних навичок. Адаже освітній процес – це не лише навчання, але й виховання, що передбачає засвоєння певної системи цінностей.

Історично обумовлено, що християнські цінності та традиції є домінуючими у вітчизняному педагогічному просторі, а тому їхнє дослідження набуває виняткової актуальності. Зокрема, у Полтавському інституті народної освіти (ІНО – В.М.) лекції студентам читали відомі викладачі, більшість із яких, крім світської, мали ще й вищу духовну освіту. Звичайно, що у своїй педагогічній роботі вони поєднували і наукові знання, і християнські ідеї виховання. З огляду на це, аналіз їхніх релігійно-педагогічних ідей зазнає нині особливої актуалізації.

Аналіз публікацій, на які спирається автор. Зародження вищої педагогічної освіти на Полтавщині, беззаперечно, є важливим напрямом досліджень. Це питання неодноразово порушували у своїх наукових розвідках Б. В. Год, О. П. Єрмак (Год & Єрмак, 2010), В. Є. Лобурець (Лобурець, 1994), П. А. Кравченко (Кравченко, 2014), Л. Л. Бабенко, Л. М. Булава, А. М. Киридон, П. В. Киридон, С. М. Шевчук та інші дослідники. Однак науковий доробок указаних авторів безпосередньо стосувався біографічних відомостей адміністрації вишу та викладацького складу Полтавського ІНО, організації навчально-виховного процесу на факультетах, специфіці освітніх програм тощо, залишивши поза увагою питання релігійно-педагогічних ідей виховання у творчій спадщині викладачів інституту народної освіти.

Мета дослідження. На основі ґрунтовного аналізу історико-християнського та філософсько-релігійного доробку викладачів Полтавського інституту народної освіти означити провідні релігійно-педагогічні ідеї лекторів-богословів вишу М. І. Сагарди, І. Я. Чаленка та В. О. Пархоменка.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження нами виокремлено три напрями щодо аналізу релігійно-педагогічних ідей виховання викладачами Полтавського інституту народної освіти. Так, церковно-патристичний напрям представлений у релігійно-дидактичній спадщині Миколи Івановича Сагарди (1870 р., с. Красионівка Золотоніський повіт Полтавська губернія – 1942 (1943 ?) р., м. Київ). Він закінчив Переяславське духовне училище, Полтавську духовну семінарію (1892 р.), а в 1896 році Санкт-Петербурзьку Духовну Академію зі ступенем кандидата богослов'я. Упродовж 1896-1897 років – професорський стипендіат Академії по кафедрі Священного Писання Нового Завіту. У 1904 році М. І. Сагарда захистив дисертацію з теми «Перше соборне послання святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова» та отримав ступінь магістра богослов'я. А ще через 13 років отримав ступінь доктора церковної історії (1917 р.) захистивши дисертацію з теми «Святий Григорій Чудотворець, єпископ Неокасарійський. Його життя, праці і богослов'я».

Викладацьку роботу Микола Іванович розпочав на посаді учителя латинської мови в Полтавському духовному училищі й викладача біблійської та церковної історії Полтавської духовної семінарії. У постреволюційний час певний період працював у Києві, але згодом повернувся до Полтави. Спочатку був завідувачем і головним бібліотекарем Полтавської центральної наукової бібліотеки, а потім викладав курс «Історія християнства» у Полтавському інституті народної освіти.

Релігійно-педагогічні ідеї виховання М. І. Сагарди наскрізь проникнуті думкою про незаперечний авторитет «отців Церкви» щодо виховання майбутнього покоління. Богослов зауважував, що перш ніж аналізувати виховний вплив «отців Церкви» слід відповісти на питання: «Кого потрібно розуміти під цим поняттям, за якими ознаками вони відрізняються від інших письменників, який авторитет мають їхні творіння, і яка сила і значення їхніх свідчень?».

Даючи відповідь на дане питання дослідник зазначав, що «найменування «батько» у словосполученні «отці Церкви» вживається не у власному, а в переносному значенні. Передати життя, у духовному значенні слова, означає передати істину і християнські чесноти. Хто вчить чистому вченню, хто своїм прикладом спонукає до любові та практичному здійсненню добра, той уже виконує певною мірою обов'язки батька. Тому, ще в глибоку давнину батьком йменували наставників та вчителів істини й цим бажали висловити більше, ніж просто повагу» (Сагарда, 2004, с. 28).

З-поміж «отців Церкви» богослов шанував преп. Іоанна Богослова, св. Іоанна Златоуста, Іриней Ліонського, св. Василя Великого та св. Григорія Чудотворця. Останній особливо був поцінований богословом.

На думку М. І. Сагарди, позитивного результату набуття християнських чеснот вихованцем можна досягти завдяки виконанню наступних вимог: 1) між вихователем і вихованцем повинна бути духовна внутрішня спорідненість, повне, безперешкодне спілкування, досконалим виразом якого є любов (Сагарда, 1904, с. 852); 2) системне повторення та вивчення богословської (науки) літератури, задля усвідомлення релігійного вчення, а надалі – осягнути християнські чесноти. До речі, богословську науку викладач розглядав не як щось статичне та незмінне з часів раннього християнства. Сагарда М. І. зазначав, що «відповідність потребам кожного нового століття можна розглядати, як показник дужого стану богословської науки, а якщо ця ознака відсутня, то можна підозрювати хворобливість, зупинку або навіть занепад органічного її зростання. Задля вирішення поставлених завдань богословська наука повинна постійно оновлювати та вдосконалювати свої погляди і свої аргументи, щоб краще довести, краще пояснити церковне вчення, привести до кращого розуміння його. Такими є вимоги, що впливають з самої суті богословської науки і її цілей» (Сагарда, 1910, с. 505-506).

Релігійно-педагогічні ідеї виховання простежуються також у працях відомого викладача Полтавського ІНО Івана Яковича Чаленка (1873 р., с. Голубівка Прилуцький повіт Полтавська губернія – 1937 р., м. Ізюм, Харківська область). У його поглядах наявний філософсько-релігійний контекст. Іван Якович отримав ґрунтовну духовну освіту. Спочатку навчався у Роменському духовному училищі та Полтавській духовній семінарії, а згодом закінчив Санкт-Петербурзьку Духовну Академію (1898 р.) й отримав ступінь магістра богослов'я (1913 р.).

Протягом 1918-1921 рр. І. Я. Чаленко викладав курс загальнонаукової методології, логіки, новітньої філософії та філософії історії на Історико-філологічному факультеті й у Педагогічному інституті. Із 1921 року – читав лекції з історії педагогіки у новоутвореному Полтавському інституті народної освіти.

Одним із головних завдань для педагога щодо релігійно-педагогічного вчення було питання дослідження категорії «християнська мораль». Для І. Я. Чаленка важливим було встановити не лише сутність даного поняття, але й з'ясувати, що справило визначальний вплив на його формування. Найперше, богослов проаналізував вплив етики греко-римських філософів-моралістів та зауважував, що «християнська мораль, щодо свого історичного походження загалом є незалежною від античної етики» (Чаленко, 1913, с. 944).

І. Я. Чаленко наголошував на тому, що християнське вчення про моральність і морально-психологічний тип християнина генетично, тобто з погляду свого походження є незалежне від античної філософської етики і морально-психологічного типу античного філософа. Більше того, апологет зазначав, що можна говорити про те «позитивне історичне значення, яке в історії християнської моралі посідала антична філософська етика, оскільки в останній, – на думку богослова, – не існувало позитивного культурно-історичного коріння для християнської моралі» (Чаленко, 1913, с. 952).

Варто зауважити, що, критикуючи вплив греко-римського фактора на християнську мораль, І. Я. Чаленко залишив поза увагою східний, зокрема іудейський чинник.

Важливим питанням для педагога-богослова був пошук «виховного ідеалу», тобто визначення найхарактерніших ознак істинного християнина, як морально-психологічного типу. Даний аналіз дослідник проводив на основі відомостей Нового Завіту. У своїй праці «Основні риси морально-психологічного типу християнина з новозавітного вчення» І. Я. Чаленко виокремлює два головних морально-психологічних типи вихованців, а саме: розважливо-інтелектуальний та серцево-вольовий. Така класифікація типів зумовлена тим, яка із головних душевних здібностей людини відіграє роль домінуючого фактору, що визначає характер прагнень і настроїв особистості, щодо самого себе, до інших людей, до навколишнього світу, а також відповідний характер його зовнішньої поведінки (Чаленко, 1912, с. 719).

Дослідник аналізував та розмірковував, який із типів є більш ідеальним. Чаленко І. Я. зазначав, що «для розважливо-інтелектуального типу домінуючим фактором є свідомість особистості з її логічними формами мислення... В основі другого (серцево-вольового типу – В. М.) – переважно потреби і запити людського серця і людської волі...» (Чаленко, 1912, с. 719). На думку вченого, головною відмінністю розважливо-інтелектуального морального типу від серцево-вольового є переважання в другому елементу пасивності над елементом активності, незалежно від самого змісту моральних ідеалів. Богослов зауважував, що «розважливо-інтелектуальний тип, на відміну від серцево-вольового, є швидше безпристрасним спостерігачем всього, що відбувається у ньому самому і в навколишньому світі, ніж активним творчо-дієвим суб'єктом життя, яке оточує його ззовні і відбувається у ньому самому» (Чаленко, 1912, с. 720-721).

Таким чином, «виховний ідеал» І. Я. Чаленко знаходив у особистостях, які належать до серцево-вольового морального типу, що є творчими за своєю суттю, у своєму природньому поступовому розвитку, прагнуть всесторонньо осягнути головну формальну рису моральності, і як наслідок, отримати тенденцію до самоствердження, а не до самозаперечення (Чаленко, 1912, с. 720-721). У свою чергу слід зазначити, що для особистостей із розважливо-інтелектуальним моральним типом, на думку богослова, також характерні позитивні виховні чесноти, зокрема розсудливість.

Питання релігійно-педагогічного характеру розглянуті в історико-християнському контексті у творчій спадщині викладача Полтавського інституту народної освіти Володимира Олександровича Пархоменка (1880 р., с. Сміле Роменського повіту Полтавської губернії – 1942 р., м. Ленінград). Він отримав не лише

грунтовну світську, а й релігійну освіту. Зокрема, закінчив Полтавську духовну семінарію, Санкт-Петербурзьку Духовну Академію (1905 р.) та отримав ступінь кандидата богослов'я (1905 р.).

У науковій спадщині дослідник аналізував релігійно-педагогічні ідеї через процес християнізації Києво-Руської держави. В. О. Пархоменко відзначав, що «насадження християнства на Русі відіграло роль важливого прецеденту для наступних епох» у освітньо-культурній площині (Пархоменко, 1911, с. 3). Крім того, вчений акцентував свою увагу на тому, що християнство було не скільки «релігією повчань», а тією необхідною передумовою, яка привнесла у староруську педагогіку візантійську освітньо-виховну спадщину та болгаро-слов'янську писемність.

Висновки. Таким чином, концептуальний аналіз релігійно-педагогічних ідей виховання, що представлені у творчій спадщині викладачів Полтавського інституту народної освіти, дав можливість означити три головні напрями у дослідженні цього питання, а саме: церковно-патристичний (представник Сагарда М. І.; високо відзначався авторитет «отців Церкви» щодо виховання, значна дидактична роль відводилася богословській літературі ранньохристиянської доби), філософсько-релігійний (представник Чаленко І. Я.; заперечення позитивного культурно-історичного коріння греко-римської традиції для християнської моралі, самобутність останньої щодо виховання; пошук «виховного ідеалу» через аналіз морально-психологічних типів особистості) та історико-християнський (представник Пархоменко В. О.; акцент робився не скільки на християнстві, як «релігії повчань», більше аналізувалося його значення на подальшу освітньо-виховну традицію).

Список використаних джерел

- Год, Б. В., & Єрмак, О. П. (2010). Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918-1933 роках. *Історична пам'ять*, 2, 104-118.
- Зарин, С. М. (1913). Критические замечания, сделанные на магистерском коллоквиуме И. Я. Чаленко вторым официальным оппонентом: И. Я. Чаленко. Независимость христианского учения о нравственности от этики античных философов. В связи с религиозно-метафизическими основами христианского учения с одной стороны, и учения греческих и римских философов, с другой. *Христианские чтения*, 7-8, 955-980.
- Кравченко, П. А. (2014). З минулого і сьогодення історичного факультету. *Філософські обрії*, 32, 175-205.
- Лобурець, В. С. (1994). *Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка* (нарис історії). Полтава.
- Пархоменко, В. А. (1911). *Древнерусская княгиня святая равноапостольная Ольга (вопрос о крещении ее)*. Киев: Тип. "С.В. Кульженко".
- Сагарда, Н. И. (1910). Древне-церковная богословская наука на греческом востоке в период расцвета (IV-V вв.). *Христианское чтение*, 4, 443-507.
- Сагарда, Н. И. (2004). *Лекции по патрологии. I-IV века*. Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви.
- Сагарда, Н. И. (1904). Характерные особенности в раскрытии и изложении св. Апостолом Иоанном христианского учения. *Христианское чтение*, 6, 848-856.
- Чаленко, И. Я. (1913). Ближайшие задачи христианской апологетики при исследовании вопроса об историческом происхождении христианства и христианской морали. *Христианские чтения*, 7-8, 944-954.
- Чаленко, И. Я. (1912). Основные черты морально-психологического типа христианина по новозаветному учению. *Христианские чтения*, 6, 717-741.

References

- Hod, B. V., & Yermak, O. P. (2010). Zaklady vyshchoi pedahohichnoi osvity v Poltavi u 1918-1933 rokakh [Institutions of Higher Teacher Education in Poltava in 1918-1933]. *Istorychna pamiat [Historical memory]*, 2, 104-118 [in Ukrainian].
- Zarin, S. M. (1913). Kriticheskie zamechaniia, sdelannye na magisterskom kollokviume I. Ia. Chalenska vtorym ofitcialnym opponantom: I. Ia. Chalenko. Nezavisimost khristianskogo ucheniia o npravstvennosti ot etiki antichnykh filosofov. V sviazi s religiozno-metafizicheskimy osnovami khristianskogo ucheniia s odnoi storony, i ucheniia grecheskikh i rimskikh filosofov, s drugoi [Critical remarks made at the master's colloquium by I. Ya. Chalenko, the second official opponent: I. Ya. Chalenko. Independence of the Christian doctrine of morality from the ethics of ancient philosophers. In connection with the religious and metaphysical foundations of Christian teaching on the one hand, and the teachings of Greek and Roman philosophers, on the other]. *Khristianskie chteniia [Christian readings]*, 7-8, 955-980 [in Russian].
- Kravchenko, P. A. (2014). Z mynuloho i sohodennia istorychnoho fakultetu [From the past and present of the Faculty of History]. *Filosofski obrii [Philosophical horizons]*, 32, 175-205 [in Ukrainian].
- Loburets, V. Ye. (1994). *Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut im. V. H. Korolenka (narys istorii) [Poltava State Pedagogical Institute. V. G. Korolenko (sketch of history)]*. Poltava [in Ukrainian].
- Parkhomenko, V. A. (1911). *Drevnerusskaia kniaginia sviataia ravnoapostolnaia Olga (vopros o kreshchenii ee) [Old Russian Princess Saint Equal-to-the-Apostles Olga (question of her baptism)]*. Kiev: Tip. "S.V. Kulzhenko" [in Russian].
- Sagarda, N. I. (1910). Drevne-tserkovnaia bogoslovskaia nauka na grecheskom vostoке v period rastsveta (IV-V vv.) [Ancient church theological science in the Greek East during its heyday (IV-V centuries)]. *Khristianskoe chtenie [Christian readings]*, 4, 443-507 [in Russian].

- Sagarda, N. I. (2004). *Lekcii po patologii. I–IV veka [Lectures on pathology. I – IV centuries]*. Moskva: Izdatelskii Sovet Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi [in Russian].
- Sagarda, N. I. (1904). Kharakternye osobennosti v raskrytii i izlozhenii sv. Apostolom Ioannom khristianskogo ucheniia [Characteristic features in the disclosure and presentation of St. Apostle John Christian doctrine]. *Khristianskoe chtenie [Christian readings]*, 6, 848-856 [in Russian].
- Chalenko, I. Ia. (1913). Blizhaishie zadachi khristianskoi apoletiki pri issledovanii voprosa ob istoricheskom proiskhozhdenii khristianstva i khristianskoi morali [Immediate tasks of Christian apoletics in the study of the historical origin of Christianity and Christian morality]. *Khristianskie chteniia [Christian readings]*, 7-8, 944-954 [in Russian].
- Chalenko, I. Ia. (1912). Osnovnye cherty moralno-psikhologicheskogo tipa khristianina po novozavetnomu ucheniiu [The main features of the moral-psychological type of a Christian according to the New Testament teaching]. *Khristianskie chteniia [Christian readings]*, 6, 717-741 [in Russian].

MIROSHNICHENKO V.

Poltava Institute of Business «ISTU», Ukraine

RELIGIOUS-PEDAGOGICAL IDEAS OF EDUCATION IN THE WORKS OF TEACHERS OF POLTAVA INSTITUTE OF PUBLIC EDUCATION

The article presents a conceptual analysis of religious-pedagogical ideas of education, presented in the creative heritage of teachers of Poltava Institute of Public Education, and identifies three directions in the study of this issue: church-patristic (Sagarda M.I.), philosophical-religious (Chalenko I.Y.) and the historical-Christian (Parkhomenko V.O).

It is established that a representative of the church-patristic direction recognized the undisputed authority of the "Fathers of the Church" by reverend John the Theologian, St. John Chrysostom, Irenaeus of Lyons, St. Basil the Great and St. Gregory the Wonderworker in the education of the younger generation. In addition, it is proved that the positive result of the acquisition of Christian virtues by a pupil can be ensured by the fulfillment of the following requirements: there must be spiritual inner affinity between the tutor and the pupil, unobstructed communication, a perfect expression of which is love, and systematic study of theological literature due to which it is possible to understand religious doctrine, and subsequently embrace Christian virtues.

It was determined that in the religious-pedagogical plane the central issue of the study was the category "Christian morality", which according to the representative of the direction did not actually feel the influence of the ethics of Greco-Roman moral philosophers. The most characteristic features of the "educational ideal" - the true Christian, as a moral and psychological type, namely self-affirmation, activity and moral virtues, corresponding to the heart-willed type, have been established. It is stated that for the representatives of the historical-Christian direction the main thesis was the historical value of the new religion for the further civilization progress. It follows that Christianity was considered not so much a "religion of teachings" but as a necessary prerequisite that brought Byzantine educational and upbringing heritage and Bulgarian-Slavic writing into Old Russian pedagogy.

Keywords: *Christianity; upbringing; Poltava Institute of Public Education; moral and psychological type of Christian; educational ideal*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

УДК 378.015.31:338.48

DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.23.183241>

ЮРІЙ МОРОЗ

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття розкриває проблеми прилучення сучасної студентської молоді до культурних форм рекреації і як один із засобів активізації цього процесу презентує виховання у юнаків та дівчат рекреаційної культури. Ціннісні (аксіологічні) засади цього виховання розглядаються як одна з важливих умов його ефективності.

Ключові слова: вища школа; студентська молодь; рекреація; рекреаційна культура; рекреаційний ефект; дозвілля; відпочинок; виховання; здоров'яж суспільні цінності; особистісні цінності

Актуальність проблеми. Рівень культури суспільства, а разом із тим – і загальний рівень його життя та перспективи подальшого розвитку досить чітко простежуються в ході аналізу рекреаційної діяльності його членів, і насамперед – молоді.

У сучасному світі «туризм і рекреація як соціально-економічні явища світового масштабу перетворились на важливий стимулюючий чинник регіонального розвитку. Вони створюють реальні передумови для стабілізації економічних процесів, поліпшення соціальної складової, збереження довкілля